

УДК 75.01+929 Кікіньов

Олександра Каспарі

ХУДОЖНІЙ ПАНТЕЇЗМ У ТВОРЧОСТІ ВАСИЛЯ КІКІНЬОВА

У статті досліджується еволюція творчої спадщини заслуженого художника України Василя Кікіньова. Звертається увага на проблему наслідування художніх традицій і формування власної концепції світобачення митця – своєрідного “художнього пантеїзму”.

Ключові слова: В. Кікіньов, пейзаж, натюрморт, художній пантеїзм.

А. Каспарі. Художественный пантеизм в творчестве Василия Кикинева

В статье исследуется творческое наследие заслуженного художника Украины Василия Кикинева. Обращается внимание на проблему наследования художественных традиций и формирования собственной концепции мировосприятия художника – своеобразного “художественного пантеизма”.

Ключевые слова: В. Кикинев, пейзаж, натюрморт, художественный пантеизм.

A. Kaspari. Art of pantheism in the creation of Vasyl Kikinev

The article investigates the creative heritage of Honored Artist of Ukraine Vasyl Kikinev. The author draws attention to the problem of inheritance of artistic traditions and forming their own conception of the artist’s perception of the world – a kind of “artistic pantheism”.

Key words: V. Kikinev, landscape, still life, artistic pantheism.

В умовах незалежності нашої держави одним із основних завдань сучасної культурології є збереження історико-культурної спадщини українського народу, що потребує ретельного аналізу культурних процесів України, залучення до національної художньої скарбниці кращих зразків мистецтва з різних куточків країни.

У зв’язку з цим виникає необхідність дослідження творчості сучасних художників, яка виступає яскравим засобом художньо-

го відображення і образного трактування навколишньої дійсності, суспільно-історичних подій, внутрішнього стану людини тощо. Серед самобутніх і найцікавіших сучасних митців, на нашу думку, відзначається постать Василя Кікіньова (1930 р. н.), заслуженого художника України.

Творчість В. Кікіньова цікава, самобутня, різнопланова і цілком заслужено приваблює шанувальників живопису з усього світу, про що свідчить виставкова діяльність в Україні, Європі, США. Але йому, як і багатьом художникам Луганщини, не присвячено жодного ґрунтовного дослідження. З окремих статей, відгуків щодо ювілейної виставкової діяльності митця, ми виділили наукову статтю О. В'ячеславової “З душею поетичною і щирою. Василь Кікіньов” [1], що являє собою естетико-мистецтвознавчий аналіз пейзажної творчості художника 1960-2000 рр.

Також ми звернули увагу на дві статті Л. Гурської: “Утаємниченість творення” [2] і “Дерева і квіти Божого саду”, які є розгорнутими й цікавими відгуками на виставки В. Кікіньова у Києві відповідно 2005-го і 2011-го рр.

Мета статті – простежити еволюцію художньої творчості заслуженого художника України Василя Кікіньова.

Відповідно, дослідження потребує вирішення таких завдань: розглянути етапи творчої біографії В. Кікіньова, виявити своєрідні мотиви його творчості, через аналіз живопису В. Кікіньова відтворити духовно-естетичні ідеали художника, розкрити смисл поняття “художній пантеїзм” стосовно художньої творчості митця тощо.

Щоб визначити особливості художнього світобачення і творчої манери В. Кікіньова, доречно буде звернутися до ситуації художнього середовища на Луганщині у часи, коли саме відбувалося формування молодого художника.

Міцний кістяк творчої інтелігенції Луганщини 1930-1950-х рр. складала такі художники, як М. Вольштейн, Т. Капканець, Ф. Ковальов, В. Козодоев, Ф. Костенко, В. Мухін, М. Левченко, І. Панич, П. Тищенко, В. Федченко, О. Фільберт, Н. Яблонський (батько славнозвісної художниці Т. Яблонської) та ін. Усі вони (назвемо їх художниками старшого покоління) виховувалися у видатних живописців і педагогів минулого століття – П. Волокидіна, С. Григор'єва, Ф. Кричевського, О. Шовкуненка й ін. Таким чином, можна зазна-

чити, що луганська школа живопису сформувалась під впливом кращих традицій українського та російського образотворчого мистецтва, зокрема реалізму, творчості художників-передвижників та імпресіонізму (в його українському варіанті).

Оцінюючи стан художнього середовища тих років, заслужений художник України Н. Монастирська зазначає, що луганська школа живопису славилася не соціалістичним реалізмом, як було прийнято вважати, а саме реалізмом, пленеристикою, спадкоємністю кращого. Крім того, як продовжує Н. Монастирська, реалізм “певною мірою дотепер визначає своєрідність луганської образотворчості”, і “різноманітність, що стала можливою на цій творчій основі, завжди вражає” [3, с. 13]. Як згадували художники В. Кошовий, О. Фільберт та ін., взірцем для їхньої творчості завжди були французькі імпресіоністи й художники-передвижники.

Отже, до такого колективу в 1949 р. потрапив молодий художник, студент Луганського художнього училища В. Кікіньов. Його учителями і добрими наставниками були Т. Капканець і О. Фільберт, які сприяли активному творчому зростанню художника на реалістичних засадах українського живопису. Учениця О. Фільберта, Н. Монастирська згадує: “Вчителі від Бога, вони добре усвідомлювали свою місію, мистецьку й виховну, і гідно несли її в своєму житті й творчості. Усе в них було втіленням справжньої культури... не лише праця пензля й олівця, а й думки, вчинки і навіть зовнішність були одухотвореними й значущими” [3, с. 7]. Усі студенти, у тому числі В. Кікіньов, намагалися їм наслідувати і переймати високу культуру, наполегливість і відданість роботі тощо.

Творча біографія В. Кікіньова така: у 1960-х рр. він почав виставкову діяльність, у 1980 р. став членом Спілки художників України, у 2007 р. отримав звання заслуженого художника України, у 2010 р. був нагороджений медаллю “За заслуги перед Луганщиною” III ступеня.

Художня спадщина В. Кікіньова вагома й різнопланова – це тематичні картини, портрети, натюрморти, пейзажі, іконопис. Ознайомившись з його творчою спадщиною, бачимо, що протягом понад 50-річної творчої діяльності художника в ній пройшли цілком закономірні перетворення, що зумовлено як суспільно-політичними змінами в Україні, так і особистісною еволюцією й постійним творчим зростанням художника.

Отже, спробуємо простежити еволюцію художньої творчості В. Кікіньова, виділити основні мотиви та жанрово-тематичні уподобання художника різних років, висвітлити естетичні ідеали, які він прагнув відтворити у своїх творах тощо.

Для раннього періоду творчості В. Кікіньова (1960-1970-ті рр.) характерне звертання до традиційних тем радянського живопису, наприклад, шахтарської праці. Картини “У глибоких шахтах” (1969), “Проходчики бригади Кочергіна” (1978), “Олексій Стаханов” (1980) та ін. несуть елемент автобіографічності (В. Кікіньов багато років працював шахтарем) і відображають щиру повагу автора до людей цієї мужньої професії.

Більшість портретів і картин на шахтарську тематику, що традиційно як для луганської, так і для донецької художніх шкіл, зображені у темних тонах. Це символізує темні, непривітні та небезпечні для людського життя глибини підземних надр, де працюють відважні, мужні люди. Шахтарі постають з портретів серйозними, трохи замисленими і сумними – це відбиток їхньої нелегкої праці, з індивідуальними рисами обличчя, що яскраво відображає внутрішній стан і характер портретованих. Отже, полотна на шахтарську тематику є одним з основних мотивів художньої творчості В. Кікіньова й останніми творами, написаними у реалістичній манері. Він повертається до цієї тематики також у зрілому періоді творчості (“Небо плаче – шахтаря несуть”, 2004), але вже на іншій філософській основі.

Переломним моментом у творчості В. Кікіньова, за словами самого художника, були роки перебудови 80-х рр. ХХ ст. У цей час у творчості багатьох художників з’являються нові мотиви, що є відгуком на злободенність, несприятливі сторони життя суспільства тощо. Дещо інше споглядаємо у живописі В. Кікіньова тих часів.

По-перше, це філософські роздуми щодо співіснування людини і природи, що охарактеризувалося увагою художника до зображення селянських пейзажів (“Селище у Карпатах”, “Дош”, “Мрії”, “Вечір”, “Захід сонця”). Таким чином, художник доходить висновку, що гармонія між людиною і природою можлива тільки поза межами міста, на лоні природи, у селянській праці, простих радощах життя, споконвічно притаманних українському народові. Уродженець села, він глибоко відчуває зв’язок із народом, землею, природою, який зберігав упродовж усього життя.

По-друге, занурення у глибини своєї душі й осмислення своїх духовних потреб та ідеалів призвело художника до необхідності виразити їх пластичними засобами. Так, В. Кікіньов – один із перших художників на Луганщині, який почав писати ікони. Автор подарував їх церквам і храмам по всій Україні (Київська, Львівська, Харківська, Луганська області). Але сакральна тематика у творчості В. Кікіньова не вичерпується тільки іконами.

Цікавими є живописні полотна, у яких автор зображає Христа на тлі української природи, серед селян. Так, полотно “Христос в Україні” (1996) дуже символічне: пейзаж у картині символізує державний прапор (так зобразив художник насичено-синє українське небо з маленькими хмаринками і яскраво-жовте пшеничне поле). У центрі картини – постать Христа, який лагідно розмовляє з селянином. Таким чином, В. Кікіньов намагається передати свою упевненість про те, що Бог не є десь у Всесвіті, він – поруч, серед нас, злитий з природою. На нашу думку, ці полотна є предтечею того дивосвіту пейзажів художника, який мистецтвознавці згодом назвуть “художнім пантеїзмом” [2; 3].

Серія пейзажів, що зображають старі церкви (“Неділя”, “Жовтень”, “Стара церква” та ін.), незважаючи на скромні та невибагливі сюжети, вражає глибиною і щирістю почуттів автора. У 1980-1990-х рр. духовний ідеал художника втілювався у зображенні патріархальних дерев’яних храмів. Із картини у картину сюжет повторюється: над невеликими дерев’яними церквами обережно схиляються старі дерева, і створюється враження, що вони навмисне обгортають, наче захищають собою та утаємнюють місце поклоніння й особистого спілкування з Христом (“Жовтень”, “Стара церква”). В. Кікіньов свідомо обирає такі сюжети, тому що, як вважає художник, тільки старі храми сповнені особливої енергетики та особливо шановані людьми.

Але автор намагається не просто передати органічний зв’язок старих храмів з навколишньою природою. Він проводить цікаві паралелі між старінням, завершенням природного циклу (осінь) і православ’ям, яке ще недавно вважалося анахронізмом. Відчувається закономірна циклічність у відродженні природи, і художник сподівається, що православна віра теж відродиться. А поки що він, подібно до Ф. Тютчева, О. Пушкіна, М. Лермонтова, Т. Шевченка, наділяє природу душею. Так, природа на полотнах В. Кікіньова

набуває якогось магічного значення, стає сакральним простором, сховищем Духа. Таким чином, творчі пошуки художника привели його до відкриття власної концепції художнього освоєння світу – так званого “художнього пантеїзму”, як пишуть дослідники творчості В. Кікіньова [2, с. 110; 3, с. 12]. Підставою для такого твердження є також знайомство з творчістю В. Кікіньова 1990-2010-х рр., представлену зокрема жанрами пейзажу і натюрморту.

Для того, щоб розуміти смисл поняття “пантеїзм”, звернемося до його тлумачення і походження. Сучасний словник образотворчого мистецтва подає таке визначення пантеїзму – “это философское учение о том, что все сущее есть Бог, отождествляющее Вселенную, природу и абсолютное начало бытия” [4, с. 129]. Цей термін був уведений до наукового обігу англійським філософом Дж. Толандом (у 1705 р.) і голландським теологом І. Фаєм (у 1709 р.) та призначався для позначення низку натурфілософських вчень, що заперечують Бога як такого або ототожнюють його з природою.

Пантеїстичні ідеї пронизують філософію М. Кузанського, Дж. Бруно, Т. Кампанелли та багатьох інших вчених і гуманістів XVI – XVII ст., а тому мали неабиякий вплив на розвиток літератури й мистецтва, які завжди були віддзеркаленням нових прогресивних думок. Особливо філософія пантеїзму вплинула на образотворче мистецтво Відродження і голландський живопис XVII ст., що сприяло зародженню і бурхливому розвитку пейзажного жанру.

Філософські системи В. Гете, Г. Гердера, Ф. В. Шеллінга, Г. Гегеля, які пронизані пантеїстичними мотивами, так само як східні натурфілософські вчення, своєю чергою, вплинули на створення нетлінних зразків світового пейзажного живопису й літератури XIX – XX ст. (варто згадати хоч би полотна М. Реріха або поезії Ф. Тютчева).

Своє образне відбиття філософія пантеїзму знайшла у творчості В. Кікіньова, який, подібно до великих пейзажистів XIX ст., зміг надати буденному мотиву справді високого звучання. Кожен куточок природи, чи то річка з миловидними берегами, купа дерев чи букет квітів, достойні захоплення, милування, творчого відображення, упевнює глядача художник В. Кікіньов. Так, його камерні етюди-натюрморти вчать нас убачати у рідній природі мале,

непомітне, плинне (“Півонії у моєму садочку”, “Півонії”, “Квіти”, “Бузок”, “Троянди і гладіолуси”, “Ромашки” та ін.). Ці квіти свіжі, виписані на тлі живої природи у пору свого пишного розквіту, омиті росою та освітлені грайливими сонячними променями.

За словами В. Кікіньова, він завжди сприймав натюрморт як пейзаж, тобто наділяв жанр натюрморту тими ж властивостями, що притаманні пейзажному жанрові. Так, творчим відкриттям художника є синтез цих двох жанрів, своєрідний “натюрморт у пейзажі” [1, с. 59]. Полотно “Онукам моїм гарбузи, чорнобривці й яблука” (2000) є яскравим прикладом авторського відкриття. Горбаті яскраві гарбузи, пишні чорнобривці, зрілі яблука – наче живі персонажі твору, увічнені на тлі дачного садка. Вони є уособленням світу малих речей у безмежному світі космосу.

Якщо ранній період творчості В. Кікіньова був позначений реалістичним відображенням навколишньої дійсності, то приблизно з кінця 1990-х рр. творча манера художника набуває все більш імпресіоністичного спрямування. У пейзажах етюдного характеру він несподівано по-новому розкриває поезію буденного мотиву через удосконалення колористичних, світлотіньових прийомів живопису. Так, О. В’ячеславова справедливо зазначає, що “мистець прагне певного синтезу, а не лише бездумного “віддзеркалення” природного фрагмента” [1, с. 58].

Письменник К. Паустовський писав про художників-імпресіоністів, що вони майже “залили світлом свої полотна” та іноді навіть “нарочито підсилювали кольори”, що привело до враження, ніби природа на цих полотнах постає у святковому освітленні. Саме таку імпресіоністичну гру сонячних променів ми бачимо у творах В. Кікіньова “Весна почалася”, “Ліс вже зелений”, “Луг біля Дінця”, “Сонечко за скелями”, “Бухта Чехова”, “Сонячне море”, “Свіжий вітер” (усі – 2000-х рр.). “Ці етюди імпресіоністичні, – зазначає Л. Гурська, – в них ми бачимо прагнення художника передати вразливу і примарну миттєвість: подих прозорого повітря, пробіск сяючого світла, стрімкий рух вітру...” [2, с. 110].

Найулюбленишими персонажами пейзажів В. Кікіньова є дерева – струнки або розлогі, одягнені у золоті прикраси осені або покриті молодою зеленню (“Морозний вечір. Старі яблуні”, “Молоді берізки”, “Напровесні”, “Ліс вже зелений”, “Початок весни”, “Молодий дубочок”, “Галявина”, “Полудень біля Дінця” та багато ін.).

Одним із раних подібних творів є “Сріблясті берези” (1988), які певною мірою нагадують “Березовий гай” І. Левітана. Ці два твори об’єднує не тільки мотив зображення, але й спроба проникнути у таємне життя природи, передати її живий подих, ототожнити малюк куточок ландшафту з величним світом природи.

Міркуючи про сутність мистецтва, В. Кікіньов цілком законно доходить висновку, що пейзаж як жанр живопису беззмістовний лише на перший погляд. Художник сподівається, що йому вдалося через зображення образів природи виразити думки і почуття, що хвилюють його. Як висловилася Л. Гурська: “Споглядаючи твори художника, ми сприймаємо його світогляд, приєднуємося до втаємниченого акту живописного творення, глибше пізнаємо світ і самих себе” [2, с. 110].

В. Кікіньов не тільки художник, але й поет, тонкий цінитель класичної музики. Силу впливу пейзажного живопису на глядача він порівнює зі здатністю музики впливати на людину і зачаровувати її. Справді, розглядаючи пейзажі художника, дедалі більше впевнюємося у схожості музичної мелодії з тремтливою вібрацією мазка, грайливістю сонячних променів, тонкими переходами між насиченістю і прозорістю живописної фактури, півприхованим ритмом зображуваних дерев тощо. Природа на полотнах В. Кікіньова, подібно до музики, пробуджує у душі ліричні почуття, любов до прекрасного.

Пейзажі В. Кікіньова присвячені виключно зображенню української землі: вони передають чарівну природу Карпат, сонячний Крим, мальовничу Чернігівщину, рідну Луганщину. Таким чином, художник прагне передати сучасникам і нащадкам свою палку любов до України, створити нетлінну пісню про унікальну красу та щедрість рідної природи.

Отже, творчість В. Кікіньова – це результат багаторічних художніх пошуків і постійного самовдосконалення. Аналіз творчої спадщини художника дає змогу дійти таких висновків:

– творча манера художника сформувалась під впливом реалістичної школи вітчизняного образотворчого мистецтва, але протягом десятиліть реалістична манера письма збагатилася імпресіоністичним світосприйняттям і характерними для нього засобами, як то колористичне різноманіття плерного живопису, прихильність до етюду тощо;

– для живописного мислення художника властивий певний синтез, що позначилося на ототоженні задуму пейзажу і натюр-морту, а також до власного відкриття – своєрідного жанру “натюр-морту в пейзажі”;

– у пейзажах В. Кікіньов виразив власну концепцію світобачення – так званий “художній пантеїзм”, який можна охарактеризувати як наближення художника до утаємниченого світу живої природи, надання образам природи статусів повноправних і живих персонажів живописних полотен, одухотвореність природи, яка є втіленням Божого задуму й наповнена присутністю Бога.

У цій статті було окреслено основні характеристики творчої спадщини В. Кікіньова, за межами нашої розвідки залишився багатий матеріал для подальшого дослідження.

Подальші наукові розвідки будуть присвячені більш глибокому вивченню та аналізу творчої спадщини В. Кікіньова, а також дослідженню творчості сучасних художників Луганщини.

Література:

1. З душею поетичною і щирою. Василь Кікіньов / Олена В'ячеслава // Образотворче мистецтво. – 2002. – № 4. – С. 58-59.
2. Утаємниченість творення / Лідія Гурська // Образотворче мистецтво. – 2005. – № 3. – С. 110.
3. Луганська обласна організація Співки художників України. Художники Луганщини. Живопис. Графіка. Скульптура. Декоративне мистецтво : каталог / за заг. ред. Н. О. Монастирської. – Луганськ : ТОВ “Віртуальна реальність”, 2008. – 178 с.
4. Власов В. Г. Новый энциклопедический словарь изобразительного искусства : В 10 т. – Т. 7 : П / Виктор Власов. – СПб. : Азбука-классика, 2007. – 912 с.